

<http://www.uyghurpen.org>

ÜZÜLMES TARIXIY RISHTE

Uyghur – hun qelemkeshlirining donay deryasi boyida yangratqan dostluq sadasi

(wén'griyining paytexti budapéshtta ötküzülgen 2-nöwetlik xelq'ara qelemkeshler uyghur merkizining yighini toghrisida edebiy xatiriler)

Aziz Isa

Féwral-Mart 2011
Budapésht - London

"Hunlar - Uyghurlarning eng qedimki chaghdiki ejdadi. Hunlar bashqa hemme türkiy xelqlerning kélip chiqishidimu اساسliq rol oynighan"

Merhum uyghur tarixchisi Turghun Almas endining "Uyghurlar" namliq kitabidin.

Tarixtin ikki soz:

Uyghurning hazirqi zaman meshhur tarixchisi, sha'iri we küresh jengchisi merhum turghun almas endining "uyghurlar" qatarliq 3 tarixiy kitabi 1989- yili ürümchide xitay neshriyat orunlirining testiqlishi bilen neshr qilinip tarqitilghandin keyin atalmish "shinjang uyghur aptonom rayon" loq xitay kommunist partiye komiteti we hökümitini qattiq alaqqade qiliwetken we bir qanche yil dawamlashqan "turghun almasni tenqid qilish körüshi" ni qozghashqa sewebchi bolghan "uyghurlar" namliq bu kitabning üçinchi babidiki "hunlar we uyghur" qismi mundaq bashlinidu:

Hunlarning simowili

"Hunlar - uyghurlarning eng qedimki chaghdiki ejdadi. Hunlar bashqa hemme türkiy xelqlarning kelip chiqishidimu asasliq rol oynighan. Hunlar texminen miladidin burunqi 1500 yildin tartip (hazirqi kündin 3500 yil burun) miladi 5- esirning axirlirighiche bolghan 2000 yilni oz ichige alghan nahayiti uzun mezigilde, asiya we yawropa tarix sehniside insaniyet ewladining yadidin menggü chiqmaydighan nahayiti chong tarixiy rol oynidi".¹

Demek insaniyet tarixining sa'et strilkisi 21- esirini körsitiwatqan bu deqiqilerde tarixta uyghur qatarliq bashqa türki étnik qerindashliridin ayrilip asiya we yawropa qit'eliride alemshumul impraturluqlarni qurup taki bügünki kün'ge qeder özning milliy mewjutluqini, musteqil dölitini saqlap keliwatqan we dunya teripidin tarixniki hunlarning dölitini dep tonulghan, özlirining étnik millet namini izchil bügünki kün'giche on uyghur "onogur" dep atap keliwatqan bügünki wén'griye hunliri bilen uyghurlarning donay deryasi boyidiki yawropaning eng güzel sheherlirining biri bolghan budapéshtta 2011- yili 2-ayning 21- künidin 24- künigiche élip barghan uyghur we hun qelemkeshlirining tarixiy uchrishishi sizni uyghurning tarixiy ejdadi bolghan hunlarning texminen 3500 yillar ilgiri bizdin ayrilghandin keyinki ötmüshliri we ularning bügünki yawropadiki ehwalini bilish istikingizni qozghaydu elwette!

Hunlar texminen miladi 350- yillaridin boshlab gheripke kochushke boshlighan. Xeritide Hunlarning gheripke kochush yolliri we kochush waqitliri korsutulgen.

Mana bu meqset bilen wén'griyide ötküzülgen xelq'ara qelemkeshliri uyghur merkizining 2-nöwetlik qurultiyi heqqide tepsiliy toxtilishtin burun awwal oqurmenlerge wén'griye hunlirini бүgүnki ehwaligha birleshtürüp qisqiche tonushturup ötmekchimen.

Uyghurlarning tarixiy ejdadi hunlar toghrisida

Hunlar uyghurlarning eng qedimiki tarixiy ejdadidur. Hunlar buningdin texminen tort ming yillar ilgiri hazirqi sibiriye we uning jenubidiki keng zéminlardin tartip xitayning sériq derya we déngizlirighiche, bayqal kölining sherqidiki keng zéminlardin tartip altay- tengritagh we oral taghliridin kaspий déngizighiche bolghan keng zéminlarda yashap kelgen bolsa, kéyin hunlar texminen miladi 350-yilliri gherbke qarap köchüşke boshlap miladi 434- yili atilla hun (406–453) teripidin nahayiti küchlük we büyük bolghan yawropa hun impériyisini qurup 5- esirge kelgende gherbiy rum impériyisini zawalliqqa yüzlendürgen bolsa, asiyaada hun ejdahliri yashighan keng

zémínlarda qérindash bolup yashap kelgen turk, uyghur qatarliq türki milletler bu zémínlarda qaytidin bash kötürüp, hun ejdadliri qaldurghan boshluqni toldurup döletler we impraturluqlarni qurup hunlar yashighan zémínlargha warisliq qilghan.

Pütkül hun qebililiri miladiyidin burunqi 3-esirde hun tengriqut (miladidin burunqi 209-174-yillar) teripidin birlishtürüp asiya hun impériyisini qurghan. Hun impériyisining jenubiy chégrasi bolghan xitayning chin sulalisi miladi 2- esirdin bashlap seddichin sépilini soqushni bashlighan bolup bu del asiya hun impériyisining eng küchlen'gen mezgillirige toghra kélidu. Xitay bu dewrlerde dawamliq türde hunlarning hujumigha uchap kelgenliki üçün sépil soqup özini qoghdighan we bu sépilni özining chégrasi qilghan. merhum uyghur tarix alimi turghun almas endi bu tarixni mundaq ikki kelimilik shé'ir bilen ipade qilip yekünleydu: "hun bowamdin qorqqanlar, seddichinni soqqanlar!".

Hun atisi Atilla (406–453)

Bezi tarixchilar hun batur tengriqutni uyghurlarning eng deslepki éghiz edebiyatidiki "oghuzxan" bilen bir kishi dep qaraydu.

Bügünki wén'griyidiki hunlar (wén'griyilikler öz dölitini magyar dep ataydu emma in'glizche hungary dep atilidu) özining étnik kélip chiqish menbesini yaki hunlarning (magyarország) dölet bolup sheklinishi we millet namini 7-esirde teshkil qilin'ghan qebililer ittifaqi onogur (on uyghur) ismidin kélip chiqqan dep qaraydu. Bulgharlarmu oxshashla özlirining étnik kélip chiqishini onogur (onoguria –uyghuria? - utigur) qebililiridin dep bilidu.

Bügünki wén'griye:

Wén'griye hunliri oral tili a'ilisining finno-ugrik til guruppidida sözlishidu yeni baltiq déngizi boyidiki éstoniye we finlandiye tillirigha yéqin. Dunya boyiche hazir hunlarning nopusi 14 milyon etrapida bolup, bu nopusning 10 milyondin kopireki wén'griyide yashaydu, qalghan 4 milyoni hunlar wén'griyige qoshna bolghan rominiye, sérbiye we ukra'iniyede yashaydu.

Wén'griye hunliri orxun yéziqini taki 11- esirgiche yeni xristi'an dinini qobul qilghan'ghiche qollan'ghan bolup, 11 esirdin kéyin latin yéziqini qollinishqa bashlaydu. Wén'griye bilen chégridash bolghan döletlerdiki székelys, chsango, paloch we jassich qatarliq sani birqeder az bolghan milletlermu hazirqi hunlarning étnik millet terkibige tewe dep qarilidu.

Bügünki kün'ge qeder dawam qilghan wén'griye döleti miladi 895- yili qurulghan bolup yawropadiki eng qedimki döletlarning bir bolup hisaplindu yeni yawropada tunji gérman we fransuzlar teripidin Verdun shertnamisi² (Treaty of Verdun) اساسida miladi 843- anglo-sakson döleti qurulup 60 yil kéyin qurulghan qedimi dölettur. Mongghullar wén'griyini 1241 we 1242 yilliri istila qilghan bolup, eyni waqittiki mongghul-hun urushlirida wén'griye ahalisining teng yérimi yeni texminen 2 milyondin köprek ahaling urushta ölgenlikini körsitidu.

Osman impériyisi wén'griyige 1526- yilidin 1699- yilighiche hökümraniq qilidu. Wén'griye 1526- yili awstriye bilen birliship yawropadiki ikkinchi chong impériye awstriye - wén'griye impériyisini quridu we bu impériye 1918- yili partlighan 1- dunya urushighiche dawam qilidu. Gérmaniye we italiyining wén'griyige 1- qétimliq dunya urushida qolidin ketken zéminlirini qayturup élishini kapaletlik qilishi bilen yene 2- dunya urushida ittapaqdash

döletlerge qarshi küchler qatarida urushqa qatnashidu. Wén'griye 2- qétimliq dunya urushidimu yéngilip 1945- yili 13- féwral sowét ittipaqigha shertsiz teslim bolidu we 1947- yili parizh tinchliq ehdimisige imza qoyidu. Aqiwette wén'griye 1918- yilidin 1945- yilighiche bolghan 2 qétimliq dunya urushida zéminining 72 % din, ahalisining 66% din ayrilip qalidu.

Sowét kommunistliri wén'griyani ishghal qilghandin kéyin tunji qétimliq sowét ishghaliyitige qarshi 1956- yili 23- öktebir wén'griye inqilabi bashlinidu we bu inqilab 1956- yili 10- noyabir sowét eskerliri namayishchilarni qanliq basturush bilen ayaghlisip, basturulush dawamida yüzbergen qanliq toqunushta 2500 din artuq wén'griyilikler we 700 sowét eskerliri ölidu. Netijide bu weqedin kéyin texminen 200, 000 din artuq wén'griyilikler bashqa döletlerge musapir bolup qéchip kétidu.

Rominiye kommunistliri tarixtin tartip wén'griye zémini bolup kelgen we 2-dunya urushida rominiye öz tewelikige qoshuwalghan transylwaniyening yéza qishlaqlirini buzushqa urunidu we bu heriketke naraziliq bildürüp 1988-yili 6- ayda 30 mingdin artuq kishi namayish qilidu. Bu waqitta mixa'il gorbachéw wén'griyining ichki ishlirigha arilashmasliq pozitsiyisini bildüridu. We shu yili 5- ayda wén'griyilikler awstriye bilen bolghan chégra sim tosuqlarni élip tashlaydu. 1989- yili séntebirde bérلين témining örülüşke bashlinishidin kéyin 10- ayning 23- küni wén'griye özning 3- qétimliq wén'griye jumhuriyitini qurghanliqini jakarlaydu.

Wén'griye 2004- yili 1-may resmiy yawropa ittifaqigha eza bolup kirgen. Wén'griyining hazirqi yer kölimi 93, 030 km² bolup dunya boyiche döletler yer-kölimi boyiche 109- orunda turidu. Wén'griyining 2011- yilidiki nopusi 10,164,000 bolup dunyadiki döletler boyiche 83- orunda turidu. Wén'griyining 2009- yili diki statistikasigha asasan'ghanda kishi béshigha kélidighan milliy daramet 18,566 dollar. wén'griye "forént" pul birlikini qollinidu.³

Xelq'ara qelemkeshler uyghur merkizining 2-nöwetlik qurultiyi 21-féwraldin 24-féwralghiche wén'griyining paytexti budapésht shehiride échildi

Emdi öz gépimizge kelsek, yuqirida bayan qilip ötkendek asiya we yawropada qit'eliride alemshumul impraturluqlarni qurup dunyaning siyasiy we tarix sehniliride menggü öchmeydighan abidilerni tikligen we bügünki kün'ge qeder özlirining milliy kimlikini "biz on uyghurlar" dep atap kelgen hun ejdadlirimizning yawropadiki tarixi yurti wén'griyining paytexti budapéshtta wén'griye medeniyet ministirliqi, wén'griye döletlik yazghuchilar jem'iyiti, xelq'ara qelemkeshler wén'griye merkizi we xelq'ara qelemkeshler uyghur merkizi qatarliq orunlar birlikte orunlashturulghan hun (wén'griyilik) we uyghur yazghuchi, sha'irlar we sen'etkarlirining öz-ara medeniyet almashturush pa'aliyiti 2011- yili 2-ayning 21-künidin 24-künigiche bolup ötti.

Bu uchrishish resmiy shekilde "oral-altay qelemkeshliri birliki hun-uyghur qelemkeshlirining medeniyet almashturush we xelq'ara qelemkeshler uyghur merkizining 2- nöwetlik qurultiyi" namida bir türlük pa'aliyetler élip bérildi.

Bu yighilish uyghur – hun yazghuchiliri, sha'irliri we sen'etkarlirining medeniyet almashturushni we öz-ara chushnshni ilgiri sürüşhni meqset qilghan bir tarixiy uchrishishi bolup, mezkur yighin'gha qazaqistan, qirghizistan, türkiye, awstraliye, kanada, en'gliye we gérmaniye qatarliq döletlerdin kelgen xelq'ara qelemkeshler uyghur merkizining ezaliri we alahide tekliq qilin'ghan méhmanlar we wén'griyilik yazghuchilar bolup 50 din artuq yazghuchi we sen'etkarlar ishtirak qildi.

Bu pa'aliyetke yene yillardin buyan en'gliyede aktip pa'aliyet élip bérip uyghur we uyghur medeniyet-sen'itini tonushturup kéliwatqan london uyghur ansambili alahide tekliq bilen qatniship wén'griyilik we uyghur yighin ishtirakchilirigha, hem xalis kelgen wén'griyilik Uyghur heweskarlirigha, tamashibinlarga budapésht prézidént méhmanxanisida uyghur milliy sen'itining namayendilirini körsitip mexsus konsért berdi.

Shuni pexirlinish tuyghusi ichide eslep ötüş zörürki xelq'ara qelemkeshler uyghur merkizi yillardin buyan japaliq izdinsh arqiliq xelq'ara qelemkeshler merkizining testiqlishi bilen qurulup chiqqan "oral-altay tillirida sözlishidighan dölet we eller yazghuchiliri birliki" ning tunji nöwetlik qurultiyini uyghur qelemkeshlirining sahibxaniliqi we ijasida 2009- yili 25- awghusttin 29- awghustqiche türkiyining istanbul shehiride "erkin pikir qilish" témisidiki oral-altay qelemkeshliri birlikining yighinini ghelibilik achqan idi. Istanbulda échilghan shu qétimqi yighin'gha ezerbeyjan, türkiye, yaponiye, qazaqistan, qirghizistan, mongghuliye, tataristan, türkmenistan, özbékistan, shwétsiye qatarliq döletlerdin kelgen 59 wekiller qatnashqan.

Démek wén'griyining budapésht shehiride échiliwatqan bu yighin del "oral-altay qelemkeshliri birliki" 1- qétimliq istanbul yighinining dawami bolghanliqi üçhün biz bu nöwetlik yighinni töwende qisqilashturup xelq'ara qelemkeshler uyghur merkizining 2- qétimliq qurultiyi dep atap otimiz.

Yighinning tunji küni wén'griyilikler (hunlar) üçhün nahayitimu ehmiyetlik bolghan wén'griye döletlik yazghuchilar jem'iyitining zalida sa'et 9 da wén'griye döletlik yazghuchilar jem'iyetning re'isi jános szentmátoni ependining qarshi élish sözi qilishi bilen tentenilik bashlandi. Yighinda ikkinchi bolup sözge chiqqan xelq'ara qelemkeshler wén'griye merkizining re'isi zoltán sumonyi ependi yighin ishtirakchilirigha muhim nutuq sözlidi.

Wén'griye döletlik yazghuchilar jem'iyetning re'isi jános szentmátoni sözni mundaq bashlaydu:

"Men ming yildin kéyin uyghur qérindishimni taptim, bizning bu qétimqi uchrishishimiz emdi menggü dawam qilidu emma üzülmeýdu..... uyghurlarning hazir duch kéliwatqan mesilisi bizning béshimizghimu kelgen. Biz mushu sorunda 1955-yili wén'griye qelemkeshliri bir arigha kélip xelqimizni küresh qilishqa chaqirip maqale élan qilghan iduq, xelqimiz bizning bu jenggiwar chaqiriqimizdin ilham ilip küreshke atlandi we jahan'gha meshhur bolghan 1956- yilidiki 23- öktebir "wén'griye inqilabi" ni élip bérip sowét kommunistlirining ishghaliyitige qarshi jeng élan qildi... Biz bedel toliduq emma eng axirida xelqimiz sowét kommunist diktatorlirining uzun yilliq mustebit hökümranliqigha xatime bergüzüp bügünki musteqil wén'griye dölitini qurup chiqti....."

Qelemkeshlarning chaqiriqi- yazghanliri siyasiyonlarning heriket qélipnamisidur, herqandaq bir siyasiyon qelemkeshning yazmisidin ayrilalmaydu!

Bügün siler, uyghur qelemkeshliri yighin échiwatqan mushu zalda del buningdin 50 nechche yil burun wén'griye qelemkeshliri wén'gr xelqige xitabname élan qilip musteqil wén'griye dölitini eslige keltürüş üçhün küresh qilghan zal. Wén'griye musteqilliq inqilabi mushu zaldin pütün döletke kéngeygen. Mana shuning üçhün biz silernimu mushu zalda yighin chaqirishqa tekliq qilduq!"

Xelq'ara qelemkeshler wén'griye merkizining re'isi zoltán sumonyi sözge chiqip mundaq deydu:

"Men 2 yil burun uyghur qelemkeshliri bilen slowéniyide uchrashqanda uyghurlar bilen qaytidin tonushush pursitige ige bolup tolimu xushal bolghan idim. Emma uyghur qelemkeshlirining tereqqiyatigha bashqiche qarashda

idim, 2 yil ötkendin kéyin uyghur qelemkeshlirining xelq'ara tutqan orni bolupmu "oral – altay qelemkeshliri birligi" teshkilatini qurup türkiy tilliq döletler bilen birlikte sep qurup pa'aliyet élip bériwatqanliqini bildim we shuningdin kéyin uyghur qelemkeshliri merkizige bolghan ishenchim kücheydi... biz xelq'ara qelemkeshler wén'griye mekizidiki yazghuchilar imkaniyitimiz da'iriside uyghur qelemkeshliri merkizining pa'aliyetlirini her jehettin qollaymiz. Biz emdi tarimgha qarap karwan tartimiz... biz siler bilen bir septe turmiz. Biz siler bilen japa we halawette bille bolimiz..."

Axirda nurmuhemmet yasinning "yawa kepter" namliq esirini wén'gr téligha terjime qilghan wén'griyide tonulghan yash sha'ir tibor weiner sennyey söz qilip:

"Men bugün uyghur qelemkeshliri bilen teklimakan qumluqida yol tapalmay, boran chapqunda qalghandek héssiyatta boluwatimen, bizge qolunlarni biringlar, biz bu qumluqtin daghdam yol tépip bille chiqip kéteyli! bizmu mushu yighin échiliwatqan yerdin yol tépip xelqimizning jesurane küresh qilishi bilen бүгүнкү bayashat musteqil wén'griye dölitini qurup chiqtuq!"⁴

Xelq'ara qelemkeshler uyghur merkizining re'isi qeyser abdurusul özhun endi sözge chiqip uyghur qelemkeshler merkizining umumiy xizmetliridin doklat bérip ötti. U doklatida uyghur qelemkeshler merkizining ötkenki bir yil mabeynide qolgha keltürgen xizmet netinjillirini mu'eyyenleshtürüş

bilen birge saqliniwatqan mesililernimu körsitip ötüp, uyghur qelemkeshler merkizining kelgüsi xizmet pılanliri üstide tekliplayihilerni otturigha qoydi.

Qeyser abdurusul özhun endi yene xelq'ara qelemkeshler uyghur merkizining qurulush tarixini eslep ötüp, uyghur qelemkeshler merkizining

tunji hölini salghan merhum küresh küsen ependining eyni waqitta uyghur qelemkeshler merkizining quruluşigha qoshqan töhpilirige yuqiri baha bérdi.

U sözni dawamlashturup buningdin keyin uyghur qelemkeshler merkizi qandaq qilghanda xizmetlerni téximu janliq élip béríp xitay hökümitining qattiq teqibi astida yézish hoquqi mehrum boluwatqan uyghur qelemkeshlirining erkin yézish we neshr qildurush erkinlikini qoghdash imkaniyetlirini ilgiri sürgili bolidighanliqi üstide muhim tekliپ we pikirlerni otturigha qoydi.

Axirida "5- iyul ürümchi" weqesidin ilgiri we keyin peqet yézish we neshr qildurush hoquqni qollan'ghanliqi üçün xitay hökümiti teripidin ziyankeshlikke uchurghan barliq uyghur yazarlirining erkinlikke chiqishini jümlidin hazirghiche melum bolghan, xitay türmiside qamilip turuwatqan uyghur qelemkeshliri we torbet yazarliridin nurmuhemmet yasin örkishi, gheyret niyaz, dilshat perhat, muhemmetjan abdulla, nijat azad we nur éli obul qasim qatarliqlarning xitay türmisidin tézrek erkinlikke chiqishini, ularning yézish hoquqining kapaletke ige qilinishini chaqiriq qildi.

Keyin qazaqistandin kelgen xelq'ara qelemkeshler uyghur merkizining ijra'iyé komitéti ezasi rabik isma'il ependi söz qilip uyghur qelemkeshlirining bolupmu qazaqistandiki uyghur qelemkeshlirining élip barghan yézish we neshriyat xizmetlirini tonushturup ötti.

Putun yighin ehli chüshlük aram élishta wén'griye döletlik yazghuchilar jem'iyitining réstoranda birlikte ghizalan'ghandin keyin yighinning chüshtin keyinki dawamini bashliwetti.

Chüshtin keyinlik pa'aliyette wén'griyilik proféssor pétir belgülyash ependi "hindi we yawropa tilliri bilen altay - oral tilliri arisidiki baghlinishliq sözler" dégen témida léksiye sözlidi.

Keyin wén'griye ijtimá'iy penler akadémiyisi edebiyat tetqiqat institutining proféssori szorenyi lazlo ependi wén'griyilik meshhur tarixshunas march aurel stein ependining sherqshunasliq tetqiqatigha birleshtürüp teyyarlighan "uyghur we hunlarning qedimki zamandiki munasiwetliri" dégen témida léksiye sözlidi.

Axirda uyghur we wén'griyilik yazghuchi - sha'irlarning qisqa eserlirini yighin ishtirakchilirigha oqush we uyghur - wén'gr tillirigha öz - ara terjime qilish erkin ijadiyet körki bolup ötti. Bu pa'aliyette qazaqistandin kelgen uyghur

qelemkeshler merkizining péshqedem ezasi, qazaqistanda tonulghan sha'ir abdughopur qutluq ependi özning budapéshtqa kelgen tunji küni kechte donay deryasi boyirini ziyaret qilghanliqini we shu küni hunlarning atisi atillaning séymasini körgendek bolghanliqini we yene shu deqiqilerde mustemlikidiki uyghur wetinining tarim - ili deryaliri achchiqtin tolghinip derdlik dolqunlawatqanliqlirini shiriy héssiyati bilen bayan qilidu.

Sha'ir abdughopur qutluq ependi shé'irisini oqushi bilen tengla én'giliz tili arqiliq wén'gr tiligha eynen terjime qilinip turidu. Shé'irni anglighan wén'griyilik we uyghur yighin qatnashquchilirini chongqur hayajan'gha chömdüridu....

Donay deryasi boyida⁵

Éghinap aqqan ezim derya – donay,
Boyunggha kélip qaldim tonudungmu?
Bir chaghlar séni atliq kéchip otken-
Atilla baturingdin soridingmu?!

Boyunggha kélip qaldim panah tartip,
Bir sang ümut artip kéchelmestin.
Men changqap yürimen'ghu téxichila,
Azadliq sherbitini ichelmestin.

Doppamgha qarap méni tonudungmu?
Uyghur men "bdt" da bayriqim yoq!
Wetinim bolghan bilen dölitim yoq,
Shunglashqa el qatari sölitim yoq!

Hunlarning uyghurlargha yatliqi yoq,
Hayatning erkinliktek tatliqi yoq.
Qanxorgha qaram bolup qalduq eheb,
Uyghurning uzun boldi shadliqi yoq!

Doppamgha qarap méni tonudungmu?
Hun, uyghur bir atidin taralghan'ghu...
Bir chaghlar alem guwah, aghimizgha-
Orxundin tarimghiche qarighan'ghu!

Ochumlap soyung ichtim sorimastin,
Ikkimiz xuda qoshqan qérindashqu...
Séning kökuch közüng külgen bilen,
Méning könglüm yérim, közüm yashqu...

Wén'griye döletlik
yazghuchilar
jem'iyitide ötküzülgen
2011- yili 21-
féwraldiki qelblerni
chongqur hayajan'gha
salidighan we
kélechekke ümidlik
baqqan bu qérindash
uyghur – hun
qelemkeshlirining bu
bir künlük pa'aliyiti
nahayiti qizghin
keypiyat ichide
ayaghlisip shu küni
kech sa'et 7 de
budapésht prézidént

méhmanxanisining zalida bu qétimqi pa'aliyetke alahide tekliq qilin'ghan
london uyghur ansambilining uyghur xelq naxsha-muzikiliridin örnekler
körsitidighan mexsus sen'etni kéchilik alqish - sadalar ichide bashlandi.

Sehnide ikki én'giliz, bir uyghur muzikant we bir uyghur naxshichidin ibaret
5 kishidin terkiq tapqan london uyghur ansambilining⁶ muzikant we
naxshichisi uyghur 12 muqamidin rak muqamini jarangliq ijra qiliwatqanda
bu muzikining jelp qilish küchidin zoqlinip öz quliqi we közligige ishenmey
olturup anglawatqan wén'griyilik tamashibinlar téximu zor qiziqish we
zoqlinish ichide her bir nomur tügigende alqishlirini toxtitalmay qaldi...

Konsért bashlinip del yérimigha kelgende 20 minutluq aram élish élan qilindi
we del shu peytte sehnige chiqqan uyghur qelemkeshler merkizining ijra'iyé
komitéti ezasi rabit isma'il endi ottura asiyadin wekil bolup kelgen uyghur
qelemkeshlirining barliq ezalirigha wakaliten xelq'ara qelemkeshler uyghur
merkizining re'isi qeyser abdurusul özhun endi bilen xelq'ara qelemkeshler
wén'griye merkizining re'isi zoltán sumonyi endilerge uyghurning toni we

doppisini kiydürüp, ikki re'isning otturisida ularning qolini mehkem tutup turup mundaq dédi:

"Uyghurlarning en'eniwi sazi bolghan dutarning ikki tarisi bar, ikki tar bolghanda dutardin mushundaq munqluq awaz chiqidu, kitapningmu birinchi biti bilen axirqi bétini birleshtürgende kitabning axirqi xulasisi chiqidu. Bu ikki re'is birge bolup, bile xizmet qilip, bir - biringlarga maslishop uyghur we wén'gr xelqlirining bögünki öz - ara chüshinish we dostluqini ilgiri sürdünglar.

Siler ikkinglar bu qérindash uyghur we hun ikki milletning menggülük dostluqining simwoli siler..."

Arqidinla yene wén'griyilik bashqa bir qanche eziz méhmanlarchimu uyghur doppisi kiydürdi we minnetdarliqlar bildürüldi.....

London uyghur ansambilining ijasidiki uyghur sen'et konsértining dawami london uyghur ansambilining bulbuli – rehime mexmut xanim ijasida "bizning naxshimiz" dégen naxshini eynen tékisti boyiche orundash bilen bashlandi:

Bizning naxshimiz

Hemme ishta xosh didar xelqim, yaratti naxshidin dastan,
Sadasi yangrisa kökte, söyüнди yer bilen asman.

Yashaydu el bilen, el bilen bille qedimdin yadikar naxsham,
Hayatning küzige zinnet, yürekte intizar naxsham.

Bolup jenglerde chogh – mesh’el, yürekte naxshimiz wolqan,
Yorutqan ashu tünlerni, qilip heyran zimistanni jimi gülxan.

Yashaydu el bilen, el bilen bille qedimdin yadikar naxsham,
Hayatning közige zinnet, yürekte intizar naxsham.

Hey... ögetti naxshimiz elge, hey... muhebbet söygü nepretni,
Hey... yéteklep mangidu mushu künde, hey... tümenlep yéngi ewladni.

Yashaydu el bilen, el bile bille qedimdin yadikar naxsham,
Hayatning közige zinnet, yürekte intizar naxsham...

Konsértning axirida
“atush” pedisige
chélin’ghan uyghurning
shox ussulluq muzikisi
yangraq xelq qoshaqliri
bilen bille jaranglighanda
uyghur we wén’griyilik
dostlar sehnige chiqip
uyghur usulini
bashliwetti... bu sen’et
kéchiliki eng axirida
uyghur meshripi bilen
qaynam - tashqinliq
ichide ayaghlashti.

Uyghur qelemkeshliri yighinining ikkinchi küni

Uyghur qelemkeshlirining yighini 2- ayning 22- küni budapésht pirézidént méhmanxanisi yighin zalida ikkinchi kün'ge qedem qoydi. Bu küni chüshtin burun xelq'ara qelemkeshler uyghur merkizining re'isi qeyser abdurusul özhun ependi uyghur qelemkeshlirining kelgüsidiki konkrétni xizmet pilanliri heqqide toxtaldi. Arqidin xelq'ara qelemkeshler uyghur merkizining ezasi we torbéket bashqurghuchisi aziz isa ependi "uyghur torbetchilikige omumiy nezer: uyghurlarda intérnétning qollinilishi erkin pikir bayan qilishning wasitisi" dégen témidiki ilmiy maqalisini oqup ötti.

Bu maqalida asasliq uyghur jem'iyiti eng achchiq qismet we tragédiyilerni bésip otken ötkenki esirning axirqi 10 yili bu esirning birinchi 10 yilida yéngi uchur-alaqe téxnikisi intérnét tori uyghur jem'iyitige qandaq özgirishlerni élip kelgenliki we uyghurlarning sherqiy türkistanda bu dunyawu uchur - alaqlilishish

téxnikisi intérnét torni qandaq özlirige özleshturgeligidin tartip bügünki ehwalliri 2009- yili yüz bergen "5-iyul ürümchi weqesi" ning aldi – keynide bolup otken uyghur we xen xitay milliti otturisdiki étnik toqunushlarga birleshtürölüp, weqedin kéyin xitay hökümitining rayondiki intérnét we uchur alaqlilirini bir yilgha qeder üzüwetkenliki, taki bügünki kün'ge qeder kop sandiki uyghur torbéketlirining taqaqliq halette turuwatqanliqi, xitay da'iriliri weqe yüzbérip hazirghiche nahayiti sani éniqsiz bolghan kop sandiki uyghurlarni qolgha alghanliqi yaki ölümge höküm qilin'ghanliqini we bularning ichide bolupmu intérnét we uyghur torbéketlirige baghlinip uyghur torbéketlirining bashqurghuchiliri, yazghuchilar we terjimanlarning qolgha alghanliqini, uyghurlarning oz aldigha rawajlandurghan intérnét tor-alaqe uchur wastillirigha qarta ijra qiliwatqan teqiblesh siyasitining uyghur

jem'iyitige körsetken tesirliri we xitay hökümitining bu xildiki siyasetige xelq'araning qandaq inkasta bolghanliqi, sherqiy türkistanning ichidiki internét tor alaqa wasitilirining muhajirettki uyghurlar bilen bolghan cheklik baghlinishliri qatarliq bir túrlük amillar etrapliq halda uyghur wetinide we dunyada bolup otken weqeliklerge birleshtürülüp mulahize élip bérilghan.

Aziz Isa endi axirida yene uyghur qelemkeshler merkizining torbékiti www.uyghurpen.org sehipisini qandaq qilghanda uyghur qelemkeshler merkizining barliq ezaliri ünümlük qollinalaydighanliqi heqqide téxniki chüshenchiler bérp ötti.

Yighinning chüshtin kéyinki dawamida qazaqistandin kelgen uyghur qelemkeshlirining ezasi we qazaqistan républikiliq "uyghur awazi" gézitining bash muherriri azmatow yoldash abduqdirowich endi qazaqistan uyghurlirining döletlik neshr epkari "uyghur awazi" gézitining yillardin buyan élip barghan xizmetlirini tonushturup ötti.

Axirida azmatow yoldash abduqdirowich endi qazaqistanda neshr qilin'ghan uyghur yazghuchiliri, sen'etkarliri we her sahelerdiki meshhur kishilerning hayat tarixi mujessemlen'gen "qazaqistan uyghurlirining insklopédiyes" ni xelq'ara qelemkeshler uyghur merkizining re'isi qeyser abdurusul öz hun endige teqdim qildi.

Kéyin türkiyidin wekil bolup kelgen uyghur qelemkeshler merkizining ezasi proféssor doktor sultan mexmut qeshqiri endi söz qilip uyghur qelemkeshlirining duch kéliwatqan yézish hoquqi qatarliq mesililerni bayan qilip ötti.

Uyghurlar bilen hunlarning musha'ire (shé'ir oqush) soruni

Bu musha'ire soruni Uyghur we hunlarning oz - ara chüshinish, medeniyet almashturushni meqset qilghan eng axirqi programmilarning biri bould, bu paaliyet 2 - ayning 22 - küni kech sa'et 6 de bashlinip sa'et 8 yerimghiche wén'griye paytexti budapéshttiki pirézidént méhmanxanisida bolup ötti.

Bu sorun'gha wén'griyilik eziz méhmanlardin wén'griye medeniyet ministirliqidin doktor katalin budai, wén'griye döletlik yazghuchilar jem'iyitining re'isi janos szentmartoni we xelq'ara qelemkeshler wén'griye merkizining re'isi zoltan sumonyi qatarliq kishiler barliq uyghur qelemkeshler wekilliri bilen bille bu pa'aliyetke qatnashti.

Musha'ire sorunida wéngiriyilik meshhur sha'irlardin aléxsandér we tiber weiner sennyey, elizabeth qatarliqlar bilen birge, uyghur sha'irliridin qazaqistandin kelgen ataqliq sha'ir abdughopur qutluq endi, türkiyidin doktor sultan mexmut qeshqiri endi, kanadadin tuyghun abduweli endi, en'gliyilik aziz isa endi qatarliqlar öz shé'irlirini oqup ötti. Oqulghan shé'irlar uyghur tili we én'giliz tillirigha neq meydanda terjime qilinip, ikki qérindash millet kishilirining küchlük hayajanlirini qozghidi.

Bu musha'ire bezmisini qazaqistanda tonulghan péshqedem sha'ir abdughopur qutluq endining "uyghuristan" namliq tarixiy dastani bilen bashlandi:

Uyghuristan

(tarixiy dastan)

Abdughopur qutluq

Muqeddime

Uyghuristan, on ming yashliq aqwash anamsen,
Sen anamsen, ger bolmisa dilda yanamsen?

Uyghuristan - kindik qénim tökülgen tupraq,
Sendin kéchip yashighandin ölgen yaxshiraq.
Uyghuristan perzentingmen, shox bengwashliqim,
Chachliringni aqartqan'ghu, ana, yashliqim.
Asalimidim til tegmeschun tumar boynunggha,
Qanche qilsa tartip turdung issiq qoynunggha.

.....

Xatime

Uyghuristan bu esirde bolmaydu esir,
U qeshqerni astane qilip quridu qesir.
Uyghuristan bu esirde bolmaydu bitab,
Bu wetenni nurgha qaplap chiqidu aptap.
Uyghuristan emdi emes héch quruq emchek,
Emdi chiqmas azadliqqa u "qara chéчек!"
Azadliqtin artuq bext barmu jahanda?!
Altun qepes ichre sayrar qushmu puxada.
Tiligen'ge köktin chüshmes hergiz azadliq,
Ah, azadliq qanche shérin, qanchilik tatliq!
Sorighan'gha bermes yawlar taju - textingni,
Kimler idi oghrilighan séning bextingni?
Tiligen'ge bext kelmes, kelmes sa'adet,
Reqiblerni körüp yürmek qanchilik chong derd.

Uyghuristan öz qolungda turar teqdiring,

Paklanmaydu qanda yumay teqdiring.
Her kimge hem kindik qéni tamghan yer tatliq,
Öz elingchun küresh qilsang bolmas xataliq?
Azatliqchun küreshkenler "térrorist" emes,
Térroristlar "térrorist" der emma el démes...
Érik üçhün, tenglik üçhün kérek zirip almas,
Ejdadlardin bizge qalghan küreshmek miras!
Jandin kechmey yétip bolmas deydu janan'gha,
Azadliq üçhün elem tutup, jar sal jahan'gha.
Shu chagh jahan jor bolidu izgu yolunggha,
Shu chagh bext qushi qonar séning qolunggha.

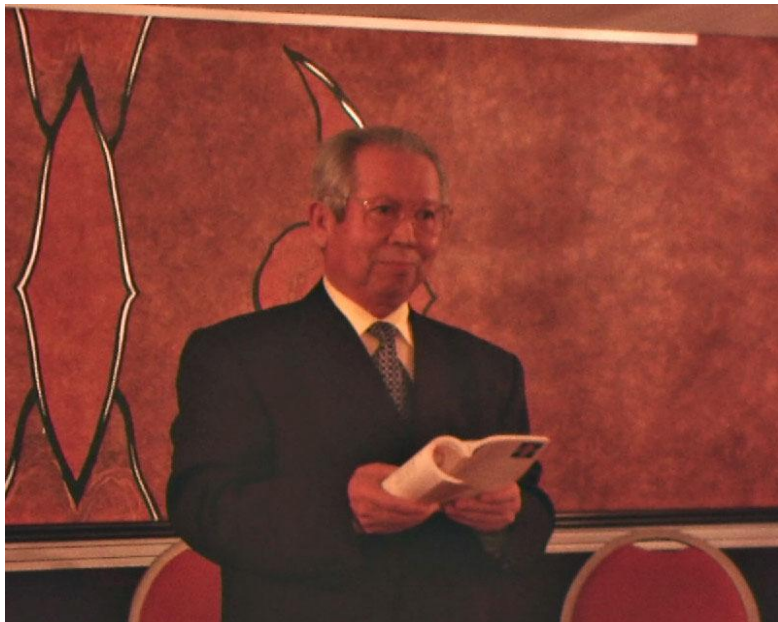
.....

Türkiyidin kelgen péshqedem sha'ir, yazghuchi doktor sultan mexmut qeshqiri ependi shi'érisini mundaq bashlaydu:

Shé'irim

Sultan mehmut qeshqiri

Shé'irim, shé'irim, sen
méningki tighi ötkür,
Qoralim sen jengge kirsem
sayraydighan.
Shé'irim, shé'irim, sen mining
chong beygilerde,
Duldulum sen oqtek uchup
harmaydighan.

Shé'irim, shé'irim, sen méningki zulpiqarim,
Wehshiy yawning yürgini tilghaydighan.
Shé'irim, shé'irim, sen heqiqet mizani sen,
Aq - qarini höküm bilen ilghaydighan.

Shé'irim, shé'irim, sen yürgüm terjimani,
Pikirim - zikrim bolup kökte chaqnaydighan.
Yalmawuzlar chawisini chitqa yéyip,
Tehdit bilen ah - zarigha baqmaydighan.

Shé'irim, shé'irim, sen méning jan yoldishim sen,
Shadliqimgha köngli yashnap yayraydighan.
Shé'irim, shé'irim, müshküllerde qoldishim sen,
Xéyimxeter tehlikidin asraydighan.

Shé'irim, shé'irim, yalqunjighan yalqunum sen,
Muzlighanda kökrikimni qaqlaydighan.
Heqsizliqni köydürgüchi bomba bolup,
Adaletni kökrek kérip yaqlaydighan.

Shé'irim, shé'irim, sen xelqimning chakiri sen,
Ümidini aq yüz bilen aqlaydighan.
Sen jesur sen ejdamlarning ghayisini,
Yürikige qattiq püküp saqlaydighan.

Töwende kanadadin wekil bolup kelgen yash, talantliq sha'ir tuyghun abduweli endi oqughan shé'irdin huzur alayli:

Közlirimde mügdeydu quyash

Tuyghun abduweli

Men sheherlik addiy bir adem,
Sehraliqqa oxshaymen biraq.
Yürikimni soqidu halsiz,
Közlirimde mügdeydu quyash.
Kündüzliri külüp yürimen,
Ghéribliqta kéchisi, emma,
Chaniqimdin qorqmaydu quyash.

Közlirimde mügdeydu quyash,
Bolup qalar yollirim xire.
Putliship men mangalmaqalsam,
Körüp qélip yiqilghinimni,
Yölep qoyar kim kélip méni?
Ashiqidin ayrilghan qizning,
Yash liqmu - liq tolghan küzidek,

Xiyalimmu qalsa munqlinip,
Kimmu sürtüp qoyar yéshimni,
Restidiki sémiz qassapning,

Aldidiki baghlan'ghan qoydek.
Tépicheklise ümidlimmu,
Kimmu bezlep qoyar qelbimni?
Tenhaliqta ketsem échirqap,
Natonush dost bergen nanni yep,
Pütüp qalsa awazimmu,
Kim sadagha ünder tilimni?!
Kimmu yoqlap kéler hem méni?
Közlirimde mügdeydu quyash.
Témim - témim köz yashlirimni,
Bulutlarga sürtküzgen idi.
Xijil bolup kéter shepeqmu,
Témim - témim hesretlimni,
Élip ketse quyashqa qoshup,
Élip ketse tenhaliqimni,
Zimistan tagh choqqisida,
Chéчек achqan qar leylisidek,
Échilip kéter gherb könglümmu?

Arqidin en'gliyidin kelgen aziz isa ependi én'giliz we uyghur tillirida yazghan ikki parche shi'érisini oquydu. Töwende aziz isa ependining uyghurche yazghan bir shi'risidin teng huzurlinayli:

Ghururumda muressiz dawa

Aziz Isa

Uyghurum-
Iptixar millitim-
Méning ghururum...

Eqide - imanimiz bar,
Iradimiz taman yüksek.
Hörlükining-

Uyghurumning-
Weten'ge u tesedduq söygü-
Ipadige til pütmes-
Büyüklüki hetta uning-
Xan tengridek muqeddes.

Ongum - chushumde-
Men oyghaq.
Wetensizlik derdi manga tolghaq...
Mejnunluqtin men didar yiraq-
Bu kün emes bizge bir tilsim-
Körünsimu menzili uzaq.

Rehimsiz sen hey dunya-
Uyghurgha sen biwapa.
Dunyarimda mislisiz chuqan.
Sanga qarshi büyük isyan-
Dilim... tilim...wujudumda-
Ghururumda muressiz dawa ...

Ateshtur weten söygüsi,
Yashimaq wetensiz bir kün-
Zindan ziya qarangghu u tün-
Derdi dozaxtin öter ming yaman.
Men bende shundaq wujudum köygen-
Perwaneng bolup wetenni söygen-
Sélip qoyghin bir nöwet peqet-
Derdige uyghurning dunyawı insan!!!

Yasha uyghurum!
Senla méning ghururum.
Ejdad rohi sanga medetkar.
"Sadir" ning batur séymasi-
"Küreshchan yillar" mirasi-
Nuzugumning kechmishi ...
"Yawa kepter" marishi...
Ündeydu hamam...
Haman séni küreshke dawam.
Her tomurda aqqini bir qan-
Aqqusi ewlad rohida taman.

Uyghurum-
Iptixar millitim-
Sen méning ghururum.

Bu künidiki uyghurlar sha'irliri bilen hun sha'irlirining musha'ire soruni 2 sa'ettin artuq dawam qilip qizghin keypiyatlar ichide ayaghlashti.

Budapéshttiki eng axirqi bir kün

Xelq'ara qelemkeshliri uyghur merkizining 2- nöwetlik qurultiyining eng axirqi künlük pa'aliyiti 2- ayning 23-küni budapésht prézidént méhmanxanisi yighin zalida sa'et 9 da bashlandi.

Xelq'ara qelemkeshler uyghur merkizining re'isi qeyser abdurusul özhun endi bu qétimqi qurultayning ayaghlashish xulase sözi qilip bu 3 künden buyan dawam qilghan yighinning közligen meqsiti toluq emelge ashurulghan bir yighin bolghanliqini bolupmu uyghur we hun (wén'griyilik) yazghuchilarning öz - ara uchurushush arqiliq medeniyet almashturushi bolsa bir tarixiy ehmiyetlik ish bolghanliqini we shu wejedin nahayiti yiraq yollarni bésip hetta qit'eler atlap her qaysi döletlerdin bu yighin'gha kelgen barliq wekillerge özining minnetdarliqini bildurdighanlighini ipadilep ötti.

Qeyser abdurusul özhun endi sözining axirida bügünki uyghur qelemkeshliri duch kéliwatqan mesililerni hel qilish bolupmu wetendiki yézish hoquqidin mehrum boluwatqan uyghur yazghuchilirining heq - hoquqini qoghdash üçün birlikte heriket qilishqa dewet qildi we yighin wekillirining qaytish sepirining aq yol bolushini tilep xoshlashti.

We bu qatarda xelq'ara qelemkeshler uyghur merkizining bash teptishi abduréshit haji kerimi, uyghur qelemkeshler bash katipi xemit hemrayéw, ezalardin qazaqistandin kelgen waqqas endi, abdughopur qutluq endi, xalilow elishir endi, qirghizistandin tursun islam endi, awstraliyidin kelgen suyun'gul xanim qatarliq yighin ishtirakchilliri yighin toghrisida öz tesiratirini baya qilip, yighin ehli bilen didarlashti.

Wetensizlik qismetliridin dunyaning her jaylirigha tarqilip yashawatqan uyghur yazarlirining bir yerge jem bolup öz - ara söhbetlerde bolushi, oz-ara köngül bolidighan mesililer üstide muhakimiler élip bérishi bolupmu oz wetinini chongqur séghinish otliri ichide öz muhebbetlirini iz'har qiliship

otken bu bir qanche künlük hayat emdi mana axirlishish deqqiliride turmaqta.

Ayrilish yene ayrilish we yat ellerni waqitliq panahliq qilip yashash elwette weten söyler herqandaq bir uyghurning könglini gheshe qilmay qalmaydu... yighin ishtirakchiliridin péshqedem yazghuchilar öz sözlirini tügitip sehnedin ayrilghanda közliridin ixtiyarsiz aqqan ayrilish yashlirini yoshurup qalalmidi...

Bu yighinda nahayitimu ehmiyetlik bolghan bir ish kop sandiki yashinip qalghan uyghur yazghuchiliri bilen asasiq gherb elliride istiqamet qiliwatqan uyghur yash yazarlirining uchrishishi bolup, mundaq bir tarixiy uchrishish sizge ataning öz kespini we hayatidin chala qilip qalghan tügitelmigen ishlirini wesiyet qilip balilirigha qalduruwatqan eynen bir körünüşini eslitidighanlighi tebi'iy emma bu uyghurning bügünki ré'alliqi. Bir milletning öz milliy xususiyetlirini saqlap qélishi üçün ejdadlar izini yashlarning bésishi we qilip tügitelmigen ishlirigha warisliq qilip ada qilishi bir mejburiyettur we shundaq bolghandila millet millet bolup yashnaydu we millet yiltizi kéyinki ewladlarchiche dawam qilidu.

Bu esirning kirishi bilen uyghur millitining köp saheliri meyli siyasetchilliri, yazghuchiliri bolsun, alimliri, tijaretiliri yaki sen'etkarliri bolsun hemme saheliri dégendek mana mushundaq bir tarixiy hel qilghuchiliq ötkelde turmaqta.

Bu küni chüshtin kéyin wén'griyelik elizabeth xanim yétekchilikidiki xelq'ara qelemkeshler wén'gr merkizining orunlashturushi bilen barliq yighin qatnashquchilirigha donay deryasi we budapésht shehirining tarixiy izlirini ziyaret qildurdi.

Donay deryasi boyigha ziyaret

Biz barliq yighin ishtirakchilliri deslepte wén'griye paytexti budapéshtining merkizige jaylashqan wén'griye qehrimanlar munarini ziyaret qilduq. Bu qehrimanlar abidiliri tarixta tunji qétim hunlar hazirqi wén'griye tupriqigha qedem basqan 7 qebile bashliqining we 14 padishahning heykilini qaturghan bolup bu 7 qebile bashliqi özining yerlik alahidiliki hem ahalisi bilen bu hun tupriqigha kirip, öz aldigha yurt sorap yashighan iken. Kéyin dölet birlikke kélip, hun zéminini meshhur 14 padishah sorighan iken. "Qiziqarliq yéri, hazir wén'griydiki her üç erning ikkisining ismi "atilla" iken. Wén'grlarning etraptiki döletler bilen munasiwiti dégendek yaxshi bolmighach we qoshna döletler bilen chégra majiraliri bolghach, öz dölitining birlikini, mewjutluqini küchlük hun rohi we ittipaqliq bilen qoghdap yashaydiken".⁷

Budapésht shehri donay deryasini chégra qilghan halda pes we buda dep ikkige bölindiken. Bu ikki sheherning qoshulghan ismi hazirqi budapésht

shehirini shekillendürgen emma tarixta bir bu ikki sheher nechche yüz yillar siyasiy jehetlerdin bir - biridin ayrilip turghan.

Biz budapésht qehrimanlar munarini ziyaret qilip tügetkendin kéyin wén'griyilik yolbashchimiz elizabeth xanim yétekchilikide donay deryasi boyini boylap buda shehri terepke qarap mangduq we nahayitimu heywetlik sélin'ghan donay deryasining köwrüki arqiliq dunyagha dangliq donay deryasini késip ötüp buda shehirige jaylashqan padishah sariyini ziyaret qilduq.

Gerche bu küni hawa shunche soghuq bolghan bolsimu emma arimizdiki yéshi chong moysipit aka - hedillirimiz nahayiti rohluq keypiyatliiri bilen bu ziyaret sepirimizge téximu kop ilhamlar béghishlidi. Ular özliri wén'griye we budapésht toghrisida kitablarda oqughan bilimlirini bizge ayimay éytip berdi.

Yolda biz öz - ara budapésht sheher tarixi toghrisida keng kushade paranglar qilishtuq. Men yol bashlighuchimiz elizabeth xanimdin in'glizche mundaq bir so'alni sorudum: "men wén'griyining 15-esirlerde osman impériyisining hökümraniqida bolghanliqini kitablardin oqughan idim, siz éytip bersingiz, shu chaghda osman impériyisi

budapésht shehirini qandaq boysundurghan? Osman impériyisi eskerliri bilen hunlar otturisida urushlar bolghanmu?" dep sorighan so'alimgha mundaq jawab berdi: "u chaghda bek wehshiy urush bolghan. Biz hunlar teqwadar xristi'anlar, osmanli türkliri bolsa islam bayriqi astida bizge hujum qilghan. Urush nechche on - yigirme yillap dawam qilghan. Eng axirda biz osman impériyisini wén'griyidin qoghlap chiqarduq emme buninggha az bolghanda 150 yildin artuq waqit ketken we nechche yüzminglighan insanlar hayatidin ayrilghan..."

Elizabeth xanim manga chüshendürüp: "biz hunlar gerche tarixta atilla bashchiliqida nahayiti küchlük yawropa hun impériyisini qurup alemshumul tarixlarni qaldurghan xelq bolsaqmu biz yene öz nöwitide yawropada eng kop bedel töligen xelqmiz. Bügünki musteqil wén'griye dölitinimu qoldin bérip qoyghili tasla qalduq. Mongghullar bizge hujum qilghanda biz ulargha qarshi qattiq jeng qilghan, axirda mongghullar bilen bolghan urushta pütün honlar ahalisining teng yérimi dégendek halak bolghan. Dunyada biz hulargha hujum qilmighan küchler yoq déyerlik. 2-qétimliq dunya urushining axirida gitlér gérmaniysining bombardiman qilip wén'griyini toluq ishghal qilghinidin taritip amérika we en'gliyining hawa hujumlriridin taki stalin qizil armiyisining ishghaliyitigiche... Biz wén'griyilikler urushqa kaniyimizghiche toyghan xelq. Bashqilar bizni bozek qilimiz, zéminimizni ishghal qilimiz deydu emma bizde qénimizgha singgen atillaning rohi hazirmu bar. Biz bash egmeymiz. Biz wén'griyilikler yéqinqi yillarda axiri sowét ishghaliyitidin azad bolup erkin we musteqil wén'griye dölitide yashawatqinimizgha peqet 20 nechche yilla boldi..."

Uyghurning tarixiy ejdadi hun baturi atillaning atliri kéchip ötkén tarixning yekke shahidi bolghan ezim donay deryasi boyida elizabeth xanimning bu bayanlirini anglap tügítip bolalmayla wujudumni bir xil achchiq süküt, öz halimgha ökünüsh tuyghuliri chirmiwaldi...

Özümni dunyadiki eng meshhur baturluq heqqide yézilghan héch bir insan oqup baqmighan kitabtin ders alghandek boldum...

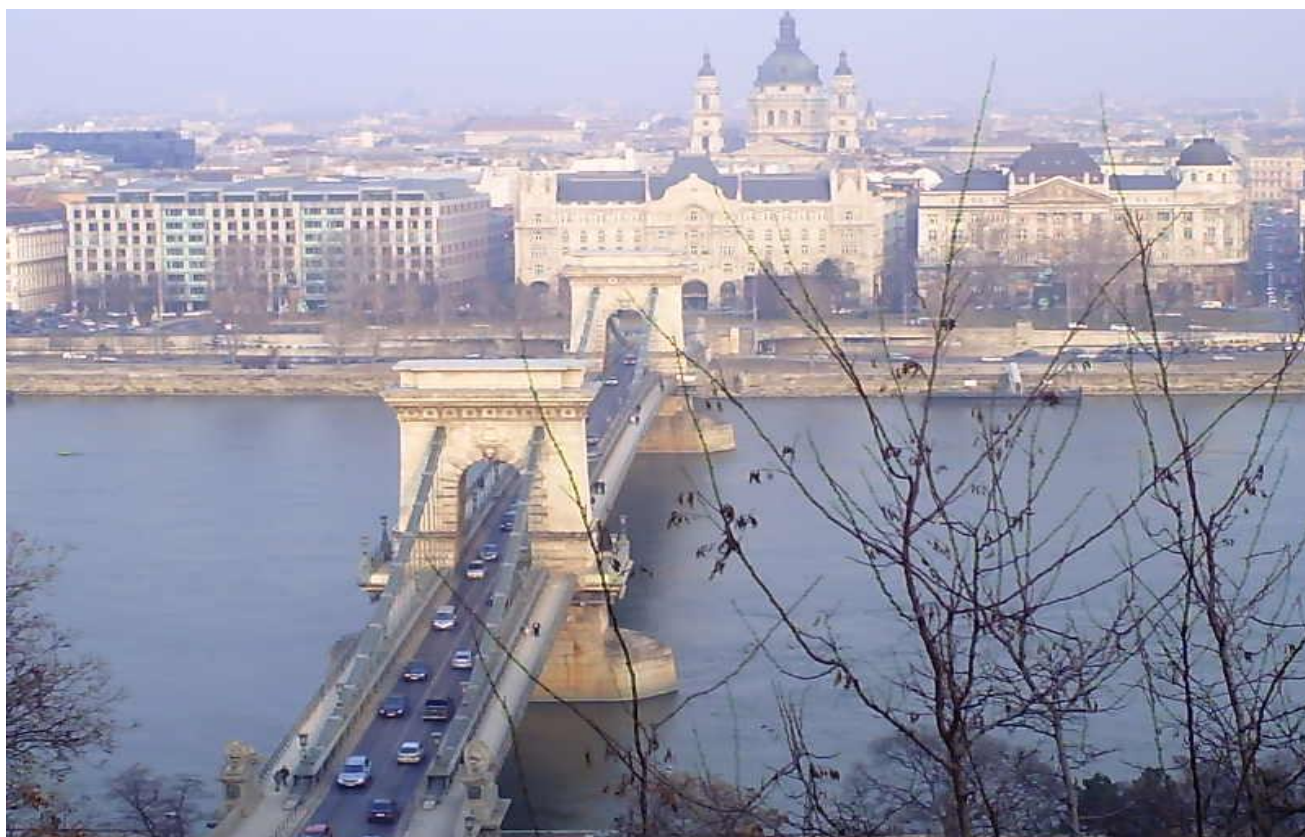
Rast deydu, bu xanimning éytqanliri toghra, bu hunlarning ötkénki kechmishi we бүgünki hayati.

Tarix yaritalmighan milletning etisi bolmaydu, etisi bolmighan milletning kélechikini tesewwur qilish mumkin emes!

Égizlikke jaylashqan buda padishahliq sariyining qel'eliri köznekliridin közüm xuddi öyge ésilghan eng ésil menzirilik resimlerdenmu güzel körünüwatqan yawropaning ottura esirdiki eng güzel binakarliqining jewherliri mujessemelen'gen donay deryasining ikki yaqisidiki hunlar pütkül tarixida berpa qilghan sheher medeniyitining namayendisi bolghan bu güzel sheherge tikilmekte emma eqil közüm tarim deryasining qirghaqlirida topa reng körünidighan, mükcheygen pakar kések öylerge, top - chang koturlup turidighan tar chighir yollargha we u öylerde yashaydighan teqwadar, aqköngül, mömin uyghurumning iptida'iy mehelligige qadalmaqta... bu deqiqilerde yürükimde peyda bolghan nadametlik pighanlar wujudumni tilghimaqta... qiyasimche méningde peyda bolghan mundaq tuyghular belkim sizdimu peyda bolushi mumkin chünki tarixiki hun bowimizning bügünki ejdadliri biz uyghurlargha bu dunyada qandaq qilghanda we qandaq bedellerni töligende bir musteqil wetende izzet - hörmet bilen yashighili bolidighanliqidin ibaret bir qimmetlik telimatni sözlep bermekte...

Biz qizghin paranglar ichide sayahitimizni kech sa'et 5 lerde ayaghlashturup hemmimiz ayrim - ayrim bir qanche taksigha bolunup wén'griyilik ataqliq sha'ir alexsaderning teklipige bina'en uning öyide ziyapette bolushqa yürüp kettuq.

Sha'ir alexsanderning oyi nahayiti chong bolup az dégendimu 30 nechche uyghurni we 10 nechche hun dostlirimizni keng kushade kütüwaldi. Biz ayrim xane öyde yashlar bir yerge jem bolup hun yashliri élip kelgen chalghu eswablar bilen london uyghur ansambilining naxshichisi rehime xanim bashchiliqida hun we uyghur xelq naxshilirigha jor bolup keypiyatimizni yuqiri kötersek, chonglar mehmanxane oying yene bir teripide bir destixan'gha jem bolup jahanning ötken - kechken paranglirini qiliship mungdishishni bashliwetti.

Sahipxan alexsanderning teklipi boyiche biz kech sa'et 9 larda wén'griye xelq usulini körüş üçün bir qisim yashlar bir ammiwi tyatérxanigha barduq. U yerde hun yashliri bilen birge hun xelq usulini qolni - qolgha tutushup, pirqiriship usul oyniduq...

Xulase

Shundaq, bu qétimqi uyghur – hun qelemkeshlirining uchrishishi bolghan 2-qétimlik xelq'ara qelemkeshler uyghur merkizining qurultiyi her - bir yighin ishtirakchilirining qelbide menggü untulghusiz eslimilerni qaldurdi chünki bu addiy bir uchrishish bolmastin belki uyghur – hundin ibaret bu bir - biridin ayrilghan qérindashlarning 1500 yildin kényinki didar korushishliri idi!

Shunga bu tebi'iyki tarixqa siyasiy öchmeydighan bir bet bolup yézilghusi! Hun we uyghurlarning qérindashliq – dostluq rishtisi yéngi bir dewrde yéngi bir sewiyide menggü üzülmey rawaj tapqusi.

Xelq'ara qelemkeshler wén'griye merkizining re'isi zoltán sumonyi dégendek "biz emdi tarimgha qarap karwan tartimiz".

Démek biz hemmimizning shung'gha ishenchimiz kamilki buningdin kéyin donay we tarim deryaliri arisidiki karwanlar mengge üzümey qatnaydu!

Hun - uyghur qérindash milletlirining dostluq rishtisi menggü üzümeydu!

Eng axirda putun yighin ishtirakchilliri namidin bu qétimqi hun - uyghur qelemkeshlirining tarixiy uchurushini yeni 2-nöwetlik uyghur qelemkeshler qurultiyining pa'aliyetlirini orunlashturushqa maddiy we meniwi jehetlerdin yéqindin yademde bolghan wén'griye medeniyet ministirlikige, wén'griye döletlik yazghuchilar jem'iyitige we xelq'ara qelemkeshler jem'iyiti wén'griye merkizige we shundaqla bu pa'aliyetning sahibxani bolghan xelq'ara qelemkeshler jem'iyiti uyghur merkizining barliq pidakarligha alahide minnetdarliq bildürmiz!

Möhterem oqurmenler, men bu yazmamni axirlashturushtin burun özeming budapéshttiki bir qanche kunluk seper dawamida his qilghanlirimni töwendikidek shé'iry sozler arqiliq sizler bilen ortaqlishishni arzu qildim:

Gung'ga chüshning bayani

Bowam qissesi-
Chüshümdek ayan...
Gungga chüshler ichide bayan:

"Hun – uyghur
Biz hemmimiz on uyghur
Bir quwum biz kéchelmeydighan...
Waqit bizni 15 esir-
Ariliq bizni qit'eler-
Tosupmu ayriyalmaydighan."

Bügün-
Yangraydu uyghur awazi-
Donay deryasi boyida-
Budapéshtta-
Hun-uyghur dostluq sadasi-
Uyghurning erk yolida!

Biz oghuz nesli-
Kök borining izidin kechken...
Altayda yiltizimiz-
Teklimakan'gha kömülgen.

Biz tebi'iy tebi'et oghli-
Chéchilghan rizqimiz pütkül tarimgha.
Yan'ghan hayatning mesh'elliri-
Orxun we yénsey boylirida.
Tilsimat ata sözi tashqa pütülgen.
Kelgende qismet ayrilish peyti-
Sep tartqan karwan tarimdin bashlap-
Hijran-

Yash bolup bayqalghiche tökülgen.

Hun bowamning qisesi-
Batur tengriqut simasi-
Baliliqimning iznasi...
U idi uzaq kechmish bir zaman:

Zeper qoshqan
Ghalip u yillar-
Hun bowamning qilich-qalqini,
Jenggah tümen batur leshkiri.
Elni yawdin qutquzghan.
Yawni yerge yatquzghan.
Qorqush sélip xitaygha-
Seddichinni soqquzghan...

Baliliqimdin kechken chéghim-
Süt uyqudin men oyghinip-
Kétip qaptu hun bowam uzaq seperge-
Méni öyde yalghuz qaldurup.
Atilla u batur-
Oghlini atqa mindürüp...

Ayrilishtin -
Tarim zarlidi,
Yénsey tolghandi,
Éritish irghandi...
Tengritagh aq bash ana köngli buzulup...

On uyghurning hijranigha-
Toqquz uyghurni yollidi...
Singip ketti hesretlik yéshim-
Teklimakanda yene qum bolup...

Bowamsiz ötmey nechche kün...
Tolun ay kökte parlighan bir tün
Yoqattim özümni yene bir ret-
Alte ayning altun téghida.
Ashliqning sewda béghida-
Söygünümge bir nijat izdep...

Yolumdin héch yanmidim peqet-
Yat elning yawuzliridin.
Atalдим men "oghuz"-
"Öz élingni yawdin qutquz!"
Kelgende élim béshigha külpet...

Yene chüshümdek ayan...
Gungga chüshler ichide bayan:

Altayda tengri ana-
Hun bowam ornida oynatqan-
Erkilitip balam dep-
Keng kökside yaylatqan.
Kök börige ashıq qilip-
Oghuzxanni yaratqan...

Elning oghli oghuzxan-
On uyghurgha-
Toqquz uyghurgha-
Orxunda u qaghan-
Hun bowisini izdep-
Yénsey boyini boylap-
Tengritéghida taylap.
Oralghiche uzighan...
Donayghiche tozughan...

Ötmüş-
Ökünüş?
Bügünning yol xéti...
Bir elning bir küni-
Tarixning pütük bir béti.
Emma -
1500 yilliq hijran...
Hun-uyghur ayrilishi...
Tengrining bizge qilghan-
Hesiretlik sowghiti!

Eyyuhennas!!!
Tarixtin pütülgen bu elni bugün-
Uyghurni-
Dunya anglimas!

Oz élingde yawgha yeksan-
Chaqi tarixning chogligech tetür!

Oghuz bowam achchiq bilen-
Atilla hun batur hem deydu:
“Qismiting gungga uyghurum-
Ésingde ya yoqmu ölüm!
Qutquz emdi özüngni-
Qilip wijdaninggha xitab-
Küreshke sen destur!!!”

Aziz Isa

Féwral-Mart 2011 Budapésht - London

Paydilan'ghan menbeler:

- ¹ "Uyghurlar"- Turghun Almas. 89-betler. 1989- yili. Shinjang xelq neshryati
- ² Verdun shertnamisi (Treaty of Verdun) http://en.wikipedia.org/wiki/Treaty_of_Verdun
- ³ Wén'griyening xeritisi: <http://www.worldatlas.com/webimage/countrys/europe/hu.htm>
- ⁴ Xelq'ara Qelemkeshler Uyghur Merkizining 2-nöwetlik qurultiyi Wén'gériyening paytexti Budapeshtta échildi. Abduréshit haji kériimi xewéri:
<http://www.uyghurpen.org/uy-event-id3.html>
<http://www.uyghurpen.org/event-id4.html>
- ⁵ Sha'ir abdughopur qutluq ependining "Donay deryasi boyida" namiliq bu shé'irisi en'gilis tiligha terjime qilindi. Shé'irni töwendiki ulunushtin körung:
http://www.uyghurpen.org/On_the_bank_of_the_Danube_River.html
- ⁶ London Uyghur Ansambili torbékiti: <http://www.uyghurensemble.co.uk>
- ⁷ Budapésttiki Qehrimanlar munari: <http://www.wetinum.org/forum/viewthread.php?tid=10882>

Esketrish:

Mezkur maqalining neshr hoquqi qoghdilidu. Aptorning emgikige hörmét qiling!

Bu maqalini xelq'ara qelemkeshler jem'iyiti uyghur merkizi we london uyghur ansambilining torbéketliridin köreleysiz. Eger köchürüp bashqa torbéketlerde ishletsingiz maqale aptorini we kélish menbesini toluq eskerting.

http://www.uyghurpen.org/uzulmes_tarixiy_rishte.html

http://www.uyghurensemble.co.uk/en-html/uzulmes_tarixiy_rishte.html